

وزیر کشور:

وزارت کشور به دنبال توسعه منطقه‌ای در

جهت تحقق توسعه پایدار است.

سال ۱۳۹۵، سال اقتصاد مقاومتی: اقدام و عمل

جمهوری اسلامی ایران
وزارت کشور

همایش ملی الگوی توسعه پایدار
و متوازن منطقه‌ای

نشریه علمی - خبری دبیرخانه دائمی همایش الگوی توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای
سال سوم، شماره ۲۴، شماره مسلسل ۸۱ (شنبه ۲۰ شهریور ماه ۱۳۹۵)

۲۴

توازن

نقش شهرهای میانی در توسعه منطقه‌ای (نمونه موردی: شهرهای پارس آباد و مشکین شهر، استان اردبیل)

امیر کاشانی اصل (دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه مراغه)

وحید صلاحی ساریخان بیگلر (دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه مراغه)

اشاره

باتوجه به اهمیت روزافزون جایگاه نظام سکونتگاهی شهری در برنامه‌ریزی توسعه پایدار منطقه‌ای، پژوهش حاضر با عنوان "نقش شهرهای میانی در توسعه منطقه‌ای (نمونه موردی: شهرهای پارس آباد و مشکین شهر)" توسط امیر کاشانی اصل (دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه مراغه) و وحید صلاحی ساریخان بیگلر (دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه مراغه) نگاشته شد. ایشان در این پژوهش ابتدا به تبیین مساله در سطح کشور پرداخته و در ادامه مباحث نظری، معرفی منطقه و تحلیل یافته‌ها و نتایج مطرح شده است.

مقدمه

تفاوت در میزان برخورداری از عوامل مختلف طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، نابرابری منطقه‌ای را ایجاد می‌کند. توسعه‌یافتگی و کاهش نابرابری میان سکونتگاه‌ها و مناطق مختلف یک کشور، از مهمترین دغدغه‌های دولت‌ها و مجامع علمی می‌باشد. الگوی توزیع جمعیت در کشورهای درحال توسعه، نشان از عدم تعادل در شبکه استقرار جمعیت و بهره‌وری از منابع و امکانات سرزمین دارد. امروزه توجه به نقش شهرهای کوچک و میانی در توسعه منطقه‌ای و نقشی که آنها می‌توانند در الگوهای توسعه فضایی برای کاهش فقر و توسعه عادلانه داشته باشند، امری ضروری است. در کشور ایران نیز تحولات ناشی از نفوذ سرمایه‌داری، شبکه و نظام شهرنشینی را از حالت تعادل خارج ساخته و پدیده‌هایی همچون تمرکز متروپل‌های منطقه‌ای، انباشتگی و مهاجرت‌های وسیع، شهرنشینی شتاب‌آلود را به وجود آورد که منجر به معضلات متعددی گردیده است. از جمله بوجود آمدن چند شهر بزرگ (تهران، مشهد، تبریز و ...) در سطح کشور که باعث بهم خوردن تعادل شبکه شهری شده است. از این رو، شهرهای میانی می‌تواند در برطرف کردن مشکلات یاد شده راه حل مناسبی باشند. در استان اردبیل نیز همین موضوع صادق است، به طوری که شهرستان‌های پارس آباد و مشکین شهر به عنوان کانون شهری، که اولی براساس فعالیت‌های کشاورزی و دومی براساس کشاورزی-گردشگری، شکل گرفته‌اند.

استان اردبیل طبق سرشماری ۱۳۹۰ دارای ۲۴ شهر می‌باشد که از این تعداد فقط دو شهر پارس آباد و مشکین شهر در جایگاه شهر میانی قرار می‌گیرند و ۲۱ شهر در گروه شهرهای کوچک و تنها یک شهر به عنوان شهر بزرگتر شناخته می‌شود. در این راستا، دو شهر میانی فوق با دارا بودن پتانسیل‌های محیطی و رشد جمعیتی مناسب توان ایجاد توسعه متعادل را در سطح استان دارا می‌باشند. هدف این پژوهش بررسی و شناخت قابلیت‌ها، ویژگی‌ها و نقش شهرهای پارس آباد و مشکین شهر در توسعه فضایی و جایگاه آن در سلسله مراتب شهری و منطقه‌ای با استفاده از داده‌های جمعیتی می‌باشد.

نکات مورد بحث

الف. بنیان‌های نظری بحث

➤ گروهی از پژوهشگران اعتقاد به اندازه بهینه شهر ندارند و آن را در نظام بهینه توزیع بررسی می‌کنند. تعبیر از مراکز شهری به عنوان کوچک و میانی اساسا به الگوی سکونت شهری در هر کشوری و نیز در مقیاس و تنوع فعالیت‌های اقتصادی-اجتماعی و سهمی که هر مرکز شهری در ساختار ملی و منطقه‌ای خود دارد، وابسته است. یک طبقه بندی خوب باید بر نقش شهر در منطقه ویژه خود و در فضای ملی مبتنی باشد. بنابراین، تنها ملاک جمعیتی نمی‌تواند تنها تعیین کننده این قیاس‌ها باشد.

➤ تغییر جهت در شهرنشینی از بزرگترین شهرها به شهرهای متوسط، به معنای کاهش شهرنشینی نیست؛ بلکه به معنای تغییر در سلسله مراتب شهری در جهت رشد شهرهای کوچک و متوسط است که رسیدن به یک حالت توازن در فرآیند شهرنشینی محسوب می‌شود.

➤ کشورها با سطوح شهرنشینی مشابه می‌توانند ساختار شهری متفاوتی داشته باشند، به عنوان مثال در یک کشور، شهرنشینی ممکن است به صورت تمرکز جمعیت در یک شهر بزرگ باشد که آن را الگوی اولیه شهرنشینی می‌نامند. در کشورهای در حال توسعه، جمعیت شهری غالبا از نظر مکانی در بزرگترین شهرها متمرکز است و الگوی اولیه

به مقایسه میزان تعادل فضایی استقرار جمعیت در سطح منطقه پرداخته- ایم و با بهره‌گیری از این شاخص، تاثیر وجود شهر میانی پارس‌آباد، در تحقق هر یک از اشکال توسعه یا تمرکز در نظام توزیع منطقه‌ای مورد تحلیل قرار می‌گیرد. نتایج حاصله از محاسبه تغییرات ضریب آنتروپی مناطق شهری استان اردبیل نشان می‌دهد که شهر پارس‌آباد و مشکین‌شهر به عنوان دو شهر میانی تأثیری نزدیک به ۱۰ درصد در توسعه و توزیع جمعیت در سطح استان داشته است.

✚ براساس محاسبات حاصله از مدل رتبه-اندازه، شهرستان پارس‌آباد و مشکین‌شهر در بین کلیه شهرستانها چه در مدل زیپف و چه در مدل تعدیل شده بهفروز جایگاه خود را حفظ کرده است. با نگاهی به اعداد مدل بهفروز مشاهده می‌شود که در استان اردبیل از رتبه ۱ تا ۵ (اردبیل تا مغان) مشابهت زیادی با اعداد بدست آمده در مدل بهفروز دارد ولی از رتبه ۶ تا ۱۰ (نمین تا سرعین) اختلاف زیاد و از تعادل خارج می‌شود.

✚ شهرهای اردبیل، پارس‌آباد و نمین طی دوره (۹۰ - ۱۳۸۵) از ضریب کشش‌پذیری بالایی برخوردارند، که بیانگر وجود توان بالقوه جذب و تثبیت جمعیت یعنی بهره‌مندی از مجموعه امکانات آموزشی، بهداشتی و فرهنگی در شهرهای مزبور می‌باشد. این درحالی است که سایر شهرهای ناحیه‌ای از ضریب کشش‌پذیری پایینی برخوردارند که دلایل آن عدم توان این شهرها در جذب و تثبیت جمعیت می‌باشد.

جمع‌بندی

نتایج بدست آمده نشانگر نقش موثر شهرستان‌های پارس‌آباد و مشکین‌شهر در توسعه فضایی نیمه‌شمالی استان اردبیل است؛ به طوری که شهر پارس‌آباد بر اساس فعالیت‌های کشاورزی و مشکین‌شهر بر اساس کارکرد کشاورزی-گردشگری، زمینه‌ساز این مهم شده‌اند. این دو شهر با دارا بودن توان‌های محیطی مناسب و رشدی که در مدت ۴۵ سال آماری داشته‌اند؛ توانسته‌اند به عنوان مرکز جذب جمعیت و رشد منطقه‌ای نقش موثری را ایفا کنند. تعریف شهرهای میانی جدید با تقویت زیرساختها، ایجاد بسترهای مناسب و تجهیز خدماتی و سرمایه-گذاری بر روی آنها؛ ارتقاء سطح مشارکت مردمی و نیز توانمندسازی شهرهای میانی می‌تواند معضلات سلسله مراتب شهری کنونی را حل یا تعدیل نماید.

شهرنشینی بیشتر مشاهده می‌شود. در این حالت حتی میزان متوسطی از رشد جمعیت شهری می‌تواند فشار زیادی بر شهرهای معدودی که در حال جذب افزایش جمعیت شهری هستند، داشته باشند. در ایران در نیم قرن اخیر، توسعه سرمایه‌داری در چارچوب اقتصاد متکی به نفت سبب رکود بخش کشاورزی و رشد شهری گردید که حاصل آن پیدایش شبکه شهری زنجیره‌ای و از بین رفتن شهرهای میانی و کوچک شده، در این نوع شبکه شهری، شهرهای بزرگ اکثر فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و مراکز تصمیم‌گیری را در خود جای داده و تمرکزهای منطقه‌ای و انباشتگی شهری را به‌وجود آورده است که به الگوهای توسعه فضایی مرکز-پیرامون منجر شده است. شهرهای کوچک و متوسط یا مراکز شهری سطح پایین در سلسله‌مراتب و نقش آنها در توسعه منطقه‌ای، یکی از مباحث جدی در محافل علوم منطقه‌ای است. نظریات و عقاید متفاوتی در مورد نقش آنها در توزیع مدرنیزاسیون، اثرات آنها در توسعه مناطق روستایی، عملکرد آنها به عنوان مراکز ارائه خدمات و نیز نقش آنها در جلوگیری از مهاجرت روستایی مطرح است.

ب. معرفی منطقه مورد مطالعه و روش‌شناسی

شهرستان پارس‌آباد مغان جلگه نسبتاً گسترده‌ای است که با مساحتی بالغ بر ۱۳۸۳ کیلومتر مربع، حدود ۱۴ درصد از مساحت استان اردبیل را به خود اختصاص داده و شمالی‌ترین شهرستان استان می‌باشد. شهرستان مشکین‌شهر در ناحیه مرکزی استان اردبیل قرار دارد. و از طرف شمال با شهرستان مغان، از جنوب به کوه سبلان و شهرستان سراب و از غرب با شهرستان‌های اهر و هریس و از مشرق با شهرستان اردبیل و از طرف شمال شرق به طول ۵۶ کیلومتر با کشور جمهوری آذربایجان هم مرز است. روش این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی است.

ج. تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

✚ استان اردبیل طبق سرشماری ۱۳۹۰ دارای ۲۴ شهر می‌باشد که در این میان مثل اکثر استانهای ایران درصد شهرهای کوچک بیشترین میزان را به خود اختصاص داده است. با استفاده از ضریب آنتروپی،

نشریه علمی - خبری «توازن»

مرکز مطالعات راهبردی و آموزش وزارت کشور

دبیرخانه دائمی همایش الگوی توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای

مدیر مسئول: ابودر کوثری

سر دبیر و مدیر اجرایی: ابراهیم خلیفه

توجه

نشریه علمی - خبری «توازن» به صورت هفتگی توسط دبیرخانه دائمی همایش منتشر می‌شود. منتظر دریافت اخبار شما جهت درج در این نشریه هستیم.

www.Sbrd.ir

۰۲۱-۲۶۶۵۵۹۵۱

ان شاء الله در شماره آینده می‌فهمیم:

پیوستگی توسعه روستایی - شهری در شهرهای صنعتی در راستای توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای (مورد مطالعه: شهرستان البرز، استان قزوین)

دکتر ارسطو یاری حصار (عضو هیئت علمی گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه محقق اردبیلی)؛ زهرا محمدی (دانشجوی دوره کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی)